

Over Twee- en Meertaligheid en de Verengelsing van ons Universitaire Onderwijs

Giuseppe Mezzofanti

Ik ga het hebben over twee- en meertaligheid en de verengelsing van ons universitaire onderwijs.¹ Maar eerst wil ik u voorstellen aan Giuseppe Mezzofanti, een zeer bijzondere Italiaanse kardinaal en taalwetenschapper. Hij werd zo'n 250 jaar geleden geboren in Bologna als zoon van een timmerman. Naar eigen en andermans zeggen sprak hij minstens 45 talen. Hij correspondeerde in zeker 15 daarvan en in vier verschillende alfabetten. Romaanse, Germaanse, Slavische en andere talen, levende en dode, ze zaten allemaal in de mentale inventaris van de kardinaal.

Niet minder opvallend dan het aantal talen dat hij sprak is de manier waarop hij ze leerde. De auteur van een boeiend boek over veeltaligheid, Michael Erardⁱⁱ, beschrijft hoe Mezzofanti ten tijde van de Napoleontische oorlogen aan zieken en gewonden uit alle windstreken zijn diensten moest aanbieden, als verpleger en biechtvader. Zo kwam hij in contact met tal van talen. Mezzofanti benutte deze uitgelezen kans om steeds weer nieuwe talen te ontsleutelen door aandachtig naar zijn gesprekspartner te luisteren. Vertalers, vertaalwoordenboeken en grammatica's had hij daarbij niet nodig. Wel maakte hij bij gesprekspartners met een christelijke achtergrond gebruik van de gedeelde kennis van het *Onze Vader*, met zijn universele betekenis. Dat *Onze Vader* liet hij ze dan herhaaldelijk in hun moedertaal opzeggen totdat hij de spraakklanken en prosodie van de betreffende talen erin ontdekte. En met die prille basiskennis van de te kraken taal kon hij vervolgens verder aan de slag, daarbij vooral geholpen door, zoals hij zelf zei, een uitzonderlijk goed geheugen en een scherp gehoor.

Deze Mezzofanti bezat ontegenzeggelijk een benijdenswaardige gave en werd dus niet voor niets een toeristische attractie in zijn tijd. Maar de reden waarom ik hem hier bij u introduceer is de openlijke scepsis in getuigenverslagen van een aantal tijdgenoten en de vragen over de essentie van taal en taalvaardigheid die daardoor worden opgeroepen. In hun beschrijving van Mezzofanti's taalkunsten wordt hij vooral geschetst als iemand met een wonderlijk talig imitatievermogen. Een Duitse filoloog vatte zijn twijfel samen in de constatering dat Mezzofanti in geen van alle vreemde talen die hij sprak ooit iets betekenisvol leek te zeggen. Een Duitse student constateerde: "Er is iets aan hem dat me doet denken aan een papagaai – hij wekt de indruk volstrekt ideeëloos te zijn." Een Hongaarse dame becommentarieerde zijn gave in vergelijkbare termen. Ik citeer in vrije vertaling uit Michael Erards boek: "Een wonderbaarlijk, onbegrijpelijk vermogen, maar een waarop ik niet in het minst jaloers ben, want de lege, weinig reflexieve woordkennis, en de

onschuldige ijdelheid die hij en passant tentoonspreidde deden me niet zozeer denken aan een met rede begiftigd menselijk wezen, maar vooral aan een aap of een papagaai, een pratende machine, of een orgel geprogrammeerd om bepaalde deuntjes ten gehore te brengen”.ⁱⁱⁱ

Deze getuigenverslagen roepen een beeld op van een wat ijdel heerschap dat dankzij zijn fenomenale talige geheugen en bijzondere gevoeligheid voor taalstructuur in tal van vreemde talen accentloos oppervlakkige gesprekjes kon voeren over ditjes en datjes. In de woorden van auteur Michael Erard: Mezzofanti was een sociale kameleon.

Zoals gezegd roept het wonderbaarlijke taalleervermogen van de kardinaal een aantal wezenlijke vragen op over de aard van taal en taalvaardigheid, zoals de vraag wat nu eigenlijk de essentie van taal is; hoe meertaligheid gedefinieerd moet worden; wanneer we kunnen zeggen dat iemand een taal beheerst; en wat de cognitieve componenten en mechanismes zijn waaruit de spreekwoordelijke talenknobbel bestaat. Ik kan hier niet nader ingaan op al die vragen, maar zóveel is zeker: Mezzofanti's taalkunstenarschap laat zien dat vloeiend en accentloos spreken in een vreemde taal niet vanzelf optellen tot een hoog taalvaardigheidsniveau in die taal. Het vermogen verkwikkende onderonsjes te hebben met al dan niet toevallige passanten aan de hand van een beperkte set van ingesleten talige gemeenplaatsen en hoffelijkheden is maar een van de registers die je als taalgebruiker onder de knie moet krijgen. En voor academische vorming is het van ondergeschikt belang.

Onderwijs op krukken

Mezzofanti's manier van communiceren in al die vreemde talen riep als vanzelf het beeld bij me op van zich tweetalig en zelfs meertalig noemende landgenoten die in hun conversaties in de lingua franca bij uitstek, het alom tegenwoordige Engels, nauwelijks verder komen dan het uitwisselen van platitudes. Onwillekeurig deed Mezzofanti me ook denken aan de zogenoemde *international classroom* waarmee universiteiten de verengelsing van hun onderwijs deels legitimeren.

Let wel, ik wil zeker niet beweren dat het Engels van de doorsnee Nederlandse student en docent in ons hoger onderwijs het sociale keuvelniveau dat Mezzofanti in tientallen talen etaleerde niet overtreft. Daarmee zou ik geen recht doen aan het feit dat hun Engels, ook in internationaal perspectief, voor een *tweede* taal relatief hoog ontwikkeld is. Maar dat die studenten en docenten desondanks in overgrote meerderheid *ongebalanceerde* tweetaligen zijn staat buiten kijf: ze hebben het Nederlands als sterk ontwikkelde moedertaal en het Engels als tweede en aantoonbaar zwakkere taal – een taal waarin ze veel minder kunnen uitdrukken en begrijpen dan in het Nederlands.

Als docent kan het je dan ook niet ontgaan dat het niveau van communicatie in Engelstalige colleges en werkgroepen vaak beduidend lager ligt dan in Nederlandstalig onderwijs. Een zee aan begrippen waarvan docenten en studenten de bijbehorende Nederlandse woorden met het grootste gemak uit hun mentale lexicon zouden kunnen opdiepen, dolen hulpeloos rond door hun hoofden omdat ze het Engelstalige equivalent van die woorden niet kennen of niet snel genoeg paraat hebben. Een substantieel deel van de lexicale kennis die ze doorheen decennia van intensief moedertaalgebruik verworven hebben, kunnen ze in Engelstalig onderwijs niet kwijt. In plaats daarvan moeten ze genoeg nemen met formuleringen die minder kernachtig en minder precies weergeven wat ze eigenlijk zouden willen zeggen, met verlies aan onderwijskwaliteit en vaak frustratie tot gevolg.

Uit *Sonnet in een verkochte taal* van Ilja Pfeijffer:

Doordesemd spreken in je moedertaal
met elegantie van een palimpsest,
waarin uit elke tijd en elk gewest
nuance schemert als een godenmaal

van connotaties, is iets anders dan
te denken dat je best goed Engels spreekt
op krukken als je een verweekt, gebleekt
gesprekje voert, gespeend van elk elan.

.....

Ilja Pfeijffer verwoordde de beperkingen die een tweede taal oplegt aan communicatie in een sonnet dat hij schreef naar aanleiding van de betreurde opheffing van de opleiding neerlandistiek aan de Vrije Universiteit eerder dit jaar.^{iv} Ik citeer:

*Doordesemd spreken in je moedertaal
met elegantie van een palimpsest,
waarin uit elke tijd en elk gewest
nuance schemert als een godenmaal*

*van connotaties, is iets anders dan
te denken dat je best goed Engels spreekt
op krukken als je een verweekt, gebleekt
gesprekje voert, gespeend van elk elan*

.....

Onderwijs in een tweede taal is onderwijs op krukken

Discussies die het karakter hebben van verweekte en gebleekte gesprekken met te weinig nuance en diepgang komen beduidend vaker voor in Engelstalig onderwijs dan wanneer docenten en studenten hun gedachtewereld in hun moedertaal mogen verwoorden.

Als taal de kruk is die academische ontwikkeling ondersteunt, dan is het Engels een kruk van de verkeerde lengte; een kruk waarmee het moeizaam behelpen is.

Taalkundig en onderwijskundig onderzoek bewijst dat deze beweringen niet op drijfzand berusten. De betrokken studies hebben aangetoond dat een hoge taalvaardigheid bevorderlijk is voor het ontwikkelen van academische vaardigheden zoals kritisch denken, redeneren, analyseren en argumenteren. En ze hebben aangetoond dat iemands taalvaardigheid in de moedertaal doorgaans inderdaad aanzienlijk beter is dan die in een tweede taal. Uit de combinatie van deze gegevens volgt onherroepelijk dat studenten met het Nederlands als moedertaal zich gemakkelijker en beter academisch kunnen ontplooiën in een opleiding die op zijn minst grotendeels Nederlandstalig is dan in een onderwijsomgeving waarin het Nederlands is gemarginaliseerd – of zelfs helemaal in rook is opgegaan.

U weet ongetwijfeld dat een deel van de Nederlandse studenten zelfs in een Nederlandstalige opleiding al talige beperkingen vertoont. Die belemmeren hun uitdrukkingsvermogen, begripsvermogen en denkvermogen, en daarmee kennisverwerving en academische ontwikkeling. In een Engelstalige opleiding is de overgrote meerderheid van de Nederlandse studenten talig deficiënt, met dezelfde gevolgen maar nu op veel grotere schaal. Voor alle buitenlandse studenten in de collegebanken is de situatie al niet beter. En zelfs de studenten met het Engels als moedertaal zijn geen spekkopers, want ook die moeten zich behelpen met het zwakkere Engels van hun docenten en medestudenten.

Die nadelige effecten van de mankerende Engelse taalvaardigheid zetten de kwaliteit van het onderwijs onder druk. Ze kunnen leiden tot meer studie-uitval, lagere cijfergemiddelden, een langere studieduur, en – bij studenten die dat allemaal koste wat het kost proberen te voorkomen – meer studiestress.

De cijfers en de wet

Maar voordat ik deze beweringen zal onderbouwen, praat ik u even bij over de cijfermatige stand van zaken met betrekking tot Engelstalig hoger onderwijs, in het bijzonder het universitaire onderwijs. En u zult zien: het is geen klein bier waarover we het hebben.

Grootschalige schending van de wet

In een paar jaar tijd is het Engels de dominante instructietaal aan onze universiteiten geworden. Van de universitaire bachelor- en masteropleidingen waren vorig studiejaar respectievelijk 28 procent en 76 procent al volledig Engelstalig. In aantallen ging het om 114 bacheloropleidingen en 533 masteropleidingen, samen 58 procent van alle universitaire

opleidingen die werden aangeboden. Nergens op het Europese continent is het gebruik van het Engels in het hoger onderwijs zover doorgeschoten als aan de Nederlandse universiteiten.

Een van de ingrijpende consequenties van deze tomeloze verengelsing is dat een substantieel deel van de Nederlandse studenten feitelijk de keuze is ontnomen een opleiding te volgen in hun moedertaal, de taal waarin ze het best zouden kunnen presteren.

Opmerkelijk genoeg kon deze situatie ontstaan ondanks de wettelijke bescherming die het Nederlands geniet. Een van de betrokken wetsartikelen schrijft voor dat het onderwijs wordt verzorgd en de examens worden afgenomen in het Nederlands, een paar uitzonderingen daargelaten.^v Maar in tegenstelling tot het in de wet verankerde '*Nederlands, tenzij*' uitgangspunt, voelen de kennelijk soevereine universiteiten zich gerechtigd een '*Engels, mits*' principe te volgen. Ze hebben de kler tot verengelsing die de wet hen bood open gewrikt tot een gapend gat en daarmee flagrant in strijd met de wet gehandeld. Het heeft er alle schijn van dat die wet voor hen niet meer was dan een venijnig obstakel om met vernuft en verve te omzeilen of simpelweg te negeren. En de onderwijsinspectie liet hen jarenlang begaan.

Een tweede wetsartikel dicteert dat universiteiten en hogescholen de Nederlandse uitdrukkingsvaardigheid van Nederlandse studenten bevorderen.^{vi} Maar dat gebeurt natuurlijk niet in volledig Engelstalige opleidingen. Op zijn best stagneert het Nederlands van de studenten in die opleidingen op het niveau dat ze aan het einde van het voorgezet onderwijs hadden behaald. Een Nederlands op academisch niveau zullen ze in elk geval niet verwerven. Maar minstens zo erg: hun Nederlands kan tijdens hun studie instabiel worden en verzwakken, want zoals elke andere vaardigheid moet taal met zorg onderhouden worden om te voorkomen dat er functieverlies optreedt.

Onderbouwing

En dan nu de eerder aangekondigde onderbouwing van mijn beweringen dat volledig Engelstalig onderwijs nadelig is voor leeropbrengsten en averij toebrengt aan het Nederlands, in het hoofd van haar gebruikers, maar ook als wetenschaps- en cultuurtaal.

Ter illustratie gebruik ik twee afbeeldingen van de Toren van Babel die ik twee jaar geleden al benutte in mijn afscheidscollege.^{vii} Daarin bepleitte ik het behoud van een sterke

positie van het Nederlands binnen ons hoger onderwijs en zorgvuldig gebalanceerd, volwaardig en weldoordacht tweetalig onderwijs in al die opleidingen waarin een grote rol voor het Engels onontbeerlijk is. Tegelijkertijd nam ik in dat college stelling tegen *volledig* Engelstalige opleidingen én tegen opleidingen die in naam Nederlandstalig zijn, maar feitelijk bestaan uit een uit pragmatisme geboren onevenwichtig samenraapsel van Engelstalige en Nederlandstalige onderdelen.

Als beeld voor een door verwaarlozing instabiel geworden en afkalvende moedertaal gebruikte ik een schilderij van de Duitse schilder Anselm Kiefer. Daarop zien we de vervallen staat van de toren lang nadat de bouwers vanwege de ontstane spraakverwarring hun werkzaamheden noodgedwongen hadden gestaakt. Als beeld voor een tweede taal die zwakker is dan de moedertaal koos ik voor een van de schilderijen waarop Babel werd afgebeeld door Pieter Bruegel de Oude. Het hangt in het Kunsthistorisch Museum in Wenen en toont onmiskenbaar de onvoltooide staat van de toren; constructiefouten zelfs. Maar ook is goed te zien dat de bouwers nog ijverig aan het werk zijn. De reden dat de bouw nog niet was stilgelegd was dat de werklieden nog allemaal dezelfde taal spraken. Daarmee kon dit schilderij in mijn betoog ook een streven naar een eentalig Engels Europa verbeelden, of toch minstens het streven naar een eentalig Engels Europees hoger onderwijs.

De vergelijking is minder vergezocht dan u op het eerste gezicht zult denken, want Bruegels Weense Babel, de toren waar eentaligheid heerste, stond model voor de hoofdtoren van het gebouw in Straatsburg waarin het Europese Parlement vergadert. Dat gebouw symboliseert volgens de officiële lezing het onvoltooide karakter van Europa. Maar in weerwil van die onschuldige duiding zien bepaalde eurosceptici in deze symboliek het heimelijke streven van de Europese machtshebbers naar dominantie van een en dezelfde taal in heel Europa.^{viii} En voor welke andere taal kan dat voorrecht zijn weggelegd dan voor het Engels? Het heerschap links op de voorgrond is Nimrod, die in de Hebreeuwse en Christelijke traditie wordt beschouwd als de leider van het volk dat de toren bouwde. In mijn verhaal was deze Nimrod de personificatie van de gezamenlijke Nederlandse universiteiten. Want zoals gezegd: zij zijn in Europa de fiere koplopers in de verengelsing van het hoger onderwijs.

Omdat voorbeeld doet volgen, genieten de Nederlandse universiteiten dus de dubieuze eer het Europese hoger onderwijs naar verregaande eentaligheid te gidsen, en dit terwijl de Europese Unie meertaligheid en taaldiversiteit bepleit in de volle overtuiging dat ze zich daarmee positief kan onderscheiden van andere mondiale regio's.

Maar in plaats van echte meertaligheid en taaldiversiteit te bevorderen, leiden onze universiteiten de transitie naar talige uniformiteit in het Europese hoger onderwijs en naar een stelsel van verarmde Europese landstalen. Vooral bij onze zuiderburen worden de ontwikkelingen in Nederland met argusogen gevolgd. Want zoals een van de Vlaamse pleitbezorgers voor het behoud van een sterk Nederlands onlangs opmerkte: als het in Nederland gutst, dan druppelt het in Vlaanderen.^{ix}

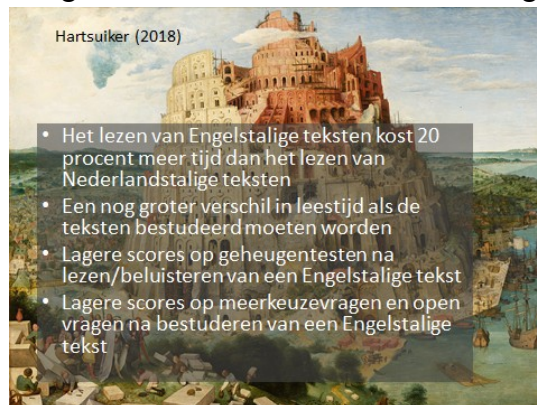
Dat een tweede taal – ook als die naar alle maatstaven relatief sterk ontwikkeld is – in allerlei opzichten toch onderdoet voor de moedertaal, blijkt uit talloze publicaties. Er zijn wereldwijd letterlijk honderden studies verricht naar het gebruik van moedertaal en tweede taal door tweetaligen. Daarin is gekeken naar een gevarieerd scala van taalcombinaties en tweetaligen, maar meestal waren de proefpersonen universitaire studenten met het Engels als tweede taal – mensen dus met een relatief hoog niveau van Engelse taalvaardigheid. Ik noem een aantal robuuste uitkomsten van deze studies.

Ten eerste: woordherkenning en woordproductie zijn minder geautomatiseerd in de zwakkere tweede taal dan in de moedertaal en duren daarom langer in de tweede taal. Ook grammaticale analyse is minder geautomatiseerd en trager in een tweede taal.^x Ten tweede: als gevolg van een geringere efficiëntie van taalverwerking in een zwakkere taal, is de mentale belasting bij het gebruik van een tweede taal groter dan bij het gebruik van de moedertaal. Dat geldt voor zowel taalperceptie als taalproductie, dus voor alle talige deelvaardigheden: luisteren, lezen, spreken en schrijven. Met andere woorden, het gebruik van een tweede taal is vermoeiender dan het gebruik van de moedertaal.^{xi} En verder: het spraakaccent dat zo kenmerkend is voor verreweg de meeste sprekers van een tweede taal

heeft een negatief effect op de verstaanbaarheid en het begrip van het gesprokene, en het vertraagt de informatieverwerking bij de luisteraar.^{xii} Ook beperkt een spraakaccent de hoeveelheid informatie die de toehoorder onthoudt^{xiii}, en zelfs tast het de geloofwaardigheid van de spreker aan.^{xiv}

U ziet, ook op dit punt hebben we het niet over klein bier. Maar met deze beperkingen in het gebruik van zelfs een relatief sterke tweede taal zijn we er nog niet. Onlangs werd een studie gepubliceerd waarin cognitief psychologen, taalkundigen en onderwijskundigen van de Gentse universiteit onderzoeken wat de verschillen zijn in informatieverwerking en leren via moedertaal of tweede taal.^{xv} In dit onderzoek verrichtten Vlaamse universitaire studenten met het Nederlands als moedertaal en het Engels als tweede taal een groot aantal taalverwerkingstaken in het Nederlands en het Engels.

Zoals gebruikelijk kostte woordherkenning in het Engels meer tijd. Maar bovendien bleek die vertraging door te werken naar het lezen van langere Engelstalige fragmenten, zoals hele zinnen, alinea's en boeken. Het lezen van Engelstalige teksten kostte gemiddeld maar liefst 20 procent meer tijd dan het lezen van Nederlandstalige teksten. Het verschil in leestijd werd nog groter bij een instructie aan de proefpersonen om de leesstof te bestuderen, een bezigheid die in veel leerprocessen toch een cruciale rol speelt. De onderzoekers vonden dan ook nadelige effecten op een aantal leerprestaties: geheugentesten werden slechter gemaakt en meerkeuzevragen en open vragen werden slechter beantwoord na het bestuderen van Engelse teksten dan na het bestuderen van Nederlandse teksten.

De titel van deze publicatie luidde *De nadelen zijn gelukkig beperkt*. Bezien in het licht van zoveel signalen dat leerprocessen en leeropbrengsten ernstig belemmerd worden door het gebruik van een tweede taal als onderwijstaal – zelfs als die tweede taal relatief sterk ontwikkeld is – is die titel op zijn minst opmerkelijk te noemen. Hij doet vermoeden dat de eerder geciteerde Vlaamse voorvechter voor het behoud van een sterk Nederlands alle redenen had te vrezen dat het binnenkort in Vlaanderen gaat druppelen, gutsen zelfs. Hier moest kennelijk iemand gerustgesteld worden.

Woordenschat

Elk van de al genoemde beperkingen die de tweede-taalgebruiker ondervindt kan afzonderlijk nog gezien worden als overkomelijk klein leed. Maar let wel, samen tellen ze op tot reële hindernissen bij het communiceren. En dan heb ik het vermoedelijk grootste ongemak van niet-moedertaalsprekers nog niet eens genoemd, want dat is ongetwijfeld hun beperkte woordenschat en oppervlakkige woordkennis in de betreffende taal. Een robuuste,

volwaardige taal is een taal waarin alles wat gedacht verwoord kan worden, een taal die het uitdrukkingsvermogen van de spreker maximaliseert. Wat zo'n taal vooral nodig heeft is een brede en diepe woordenschat. Woordbetekenissen vervullen een hoofdrol bij het begrijpen van taaluitingen en bij het overbrengen van gedachten en intenties in taal. Ze zijn daarbij veel belangrijker dan andere informatiebronnen, zoals achtergrondkennis, contextuele informatie, grammatica, gebaren, prosodie en gezichtsexpressies. Hoe groter onze woordenschat, des te groter zijn ons uitdrukkingsvermogen en begripsvermogen. De grootte van onze woordenschat verklaart maar liefst 50 procent van de variantie in taalvaardigheid in de betreffende taal.^{xvi} Geen enkel ander onderdeel van ons taalsysteem draagt zoveel bij aan onze taalvaardigheid.

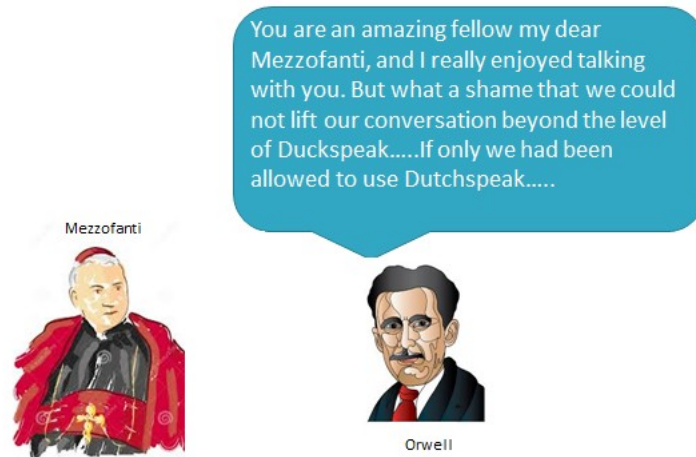
En niet alleen vervullen woordbetekenissen een spilfunctie bij taalbegrip en taalproductie; het zijn ook belangrijke ingrediënten van ons denken. Daarom is niet alleen onze zeggingskracht afhankelijk van onze woordkennis, maar ook de rijkdom van onze gedachtewereld, onze verbeeldingskracht, is ervan afhankelijk.

Herinnert u zich nog de dystopische wereld die George Orwell verbeeldde in zijn roman *1984*? Daarin laten de dictatoriale machtshebbers een nieuwe taal ontwikkelen, *Newspeak*, met het speciale doel het denkvermogen van de bevolking te beknotten. En dat doen ze vooral door *Newspeak* uit te rusten met een zo klein mogelijke woordenschat, dus door de taal op grote schaal te ont-woorden. Ik citeer in vrije vertaling uit de appendix waarin Orwell de uitgangspunten en structuur van *Newspeak* uiteenzet: “*Newspeak* was niet ontworpen om het denkbereik te verbreden maar om het te versmallen, en dit doel werd indirect bevorderd door de woordkeuze tot een minimum te reduceren. [...] Elke afname van het aantal woorden was winst, want hoe kleiner de woordkeuze, des te kleiner de neiging om überhaupt na te denken”.^{xvii} *Newspeak* moest *duckspeak* bevorderen, letterlijk het kwaken van een eend. Maar figuurlijk betekende *duckspeak*: ideeëloos en oeverloos keuvelen en kleppen.

U begrijpt dat ik in mijn vergelijking van Engelstalig onderwijs met de verbale knechting in Orwell's roman de hyperbool hanteer, maar uit de lucht gegrepen is de associatie zeker niet. Een grote zeggingskracht, een grote verbeeldingskracht – het zijn bij uitstek competenties die in wetenschappelijk onderwijs ongehinderd tot bloei zouden moeten komen. Het opgelegde Engels vormt een obstakel onderweg naar dat doel. En het is vooral vanwege die kleinere woordenschat dat Engelstalig onderwijs vaak nuance, precisie en diepgang mist. En ik vermoed dat het vanwege een kleine woordenschat in elk van zijn talen

is dat onze vriend de veeltalige kardinaal bij tijdgenoten de indruk kon wekken van een kleppende papagaai, of een orgel dat steeds weer hetzelfde deuntje speelt. Hij sprak zijn talen weliswaar vloeiend, accentloos en grammaticaal correct, maar iets wezenlijks zeggen, dat deed hij eigenlijk zelden.

Had George Orwell Mezzofanti persoonlijk ontmoet, dan stel ik me daarbij voor dat hij bij het afscheid amicaal een hand op zijn schouders heeft gelegd met de woorden: “You are an amazing fellow, my dear Mezzofanti, and I really enjoyed talking with you. But what a shame that we could not lift our conversation beyond the level of Duckspeak”. Om daar vervolgens verzuchtend aan toe te voegen: “If only we had been allowed to use Dutchspeak....”.

Maar hoe groot is nu eigenlijk het verschil tussen de Nederlandse en Engelse woordenschat van onze studenten? Hoeveel elementaire deeltjes van uitdrukken en begrip ontnemen we ze door hen het Engels als onderwijstaal op te leggen? Schattingen van de omvang van iemands vocabulaire zijn sterk afhankelijk van de gebruikte onderzoeksmethode, de gekozen lexicale eenheid en van wat voor soort woordkennis getest wordt. Maar een consistent patroon in de uitkomsten van alle onderzoeken is dat de woordenschat in een tweede taal, ook die van vaardige gebruikers, aanzienlijk kleiner is dan de woordenschat in de moedertaal.

De mondiale expert bij uitstek, de Nieuw-Zeelandse onderzoeker Paul Nation, stelt dat de woordenschat van hoog opgeleide twintigjarige moedertaalsprekers van het Engels gemiddeld ongeveer 19 á 20 duizend woordfamilies telt. De woordenschat van hoog opgeleide tweede-taal-sprekers van het Engels, in het bijzonder universitaire studenten, omvat er volgens hem ongeveer 8 á 9 duizend.^{xviii} Een verwante studie van de Nederlandse onderzoekers Hazenberg en Hulstijn komt uit op vergelijkbare aantallen.^{xix} De conclusie moet zijn dat volgens een conservatieve schatting Nederlandse studenten het in een volledig Engelstalige opleiding moeten zien te rooien met wel 50 procent minder woorden dan hun jaargenoten in een Nederlandstalige opleiding.

Volgens een bekende vuistregel leren we in onze jeugd jaarlijks ongeveer 1000 woorden in onze moedertaal. In Engelstalig onderwijs heeft de Nederlandstalige student dus de beschikking over een woordenschat vergelijkbaar met die van een negenjarig Engels kind.

Bovendien is hun kennis van veel van die Engelse woorden oppervlakkiger dan die van de corresponderende Nederlandse woorden en hebben ze in het Engels een veel beperktere kennis van vaste woordconstructies en idiomatische uitdrukkingen.

Verweekt en gebleekt onderwijs – het hoeft eigenlijk niemand te verbazen. Het is al gezegd: een hoge taalvaardigheid vraagt niet alleen om vloeiende en bij voorkeur accentloze spraak, maar ook om veel kennis, en vooral veel, héél veel woordkennis.

Gevolgen voor de studieprestaties

En dat dat verweekte en gebleekte onderwijs de studieprestaties negatief beïnvloedt, dat wordt intussen ook bevestigd door onderzoeksuitkomsten. In een recent Nijmeegs promotieonderzoek vergeleek Johanna de Vos de studieprestaties van Nederlandse en Duitse eerstejaars psychologiestudenten die een Engelstalig of Nederlandstalig programma volgden.^{xx} De Nederlandse studenten in het Nederlandstalige programma hadden aan het einde van het studiejaar een cijfergemiddelde dat ongeveer een half punt hoger was dan het cijfergemiddelde van de Nederlandse studenten in het Engelstalige programma en van de Duitse studenten in beide programma's. Met andere woorden, de enige groep studenten voor wie hun moedertaal de instructietaal was behaalde betere resultaten dan alle drie de groepen die onderwijs volgden in het Engels, hun tweede taal. Zo'n verschil van een half punt mag op het eerste gezicht bescheiden lijken en geen reden tot zorg, maar vergis u niet: het aantal onvoldoendes neemt ermee toe van 16 procent naar 29 procent. Tegelijkertijd neemt het aantal excellente cijfers ermee af van 25 naar 13 procent. Gegeneraliseerd naar volledig Engelstalig onderwijs laten de gevolgen zich raden: studievertraging, studiestaking en jammerlijk gemiste *cum laudes*.^{xxi} Het moge duidelijk zijn: kiezen voor het Engels als instructietaal is kiezen voor tweederangs taalgereedschap bij de vorming van academici. Het is als beeldhouwen met een te botte beitel; als figuurzagen met een cirkelzaag.

Gevolgen voor het Nederlands en andere vreemde talen dan het Engels

Ik hoop u ervan overtuigd te hebben dat volledig Engelstalig hoger onderwijs een bedreiging vormt voor de onderwijskwaliteit. Maar de verwaarlozing van het Nederlands in het onderwijs dreigt nog veel meer schade aan te richten. Ik heb het eerder al aangestipt: de totale verdringing van het Nederlands in volledig Engelstalige opleidingen zorgt ervoor dat het Nederlands van de studenten stagneert op het niveau dat ze aan het einde van het middelbaar onderwijs bereikt hadden en dat ze het Nederlands niet op academisch niveau zullen

verwerven. De verwaarlozing van het Nederlands kan zelfs leiden tot instabiliteit en gedeeltelijk verlies van hun Nederlandse taalvaardigheid.^{xxii} En die gestagneerde ontwikkeling, verzwakking zelfs, van de Nederlandse taalvaardigheid van afgestudeerden zal doorwerken in alle maatschappelijke sectoren waarin ze na hun studie komen te werken. Daarmee dreigt een verval van de Nederlandse taalvaardigheid en de bijbehorende ideeënwereld in de Nederlandse samenleving als geheel.

En daar blijft het niet bij, want met dat verval en de daardoor afnemende functionaliteit van het Nederlands dreigt het Nederlands als taal waarin vier eeuwen aan wetenschappelijke kennis en cultuur besloten liggen geleidelijk uit het zicht te raken. Met andere woorden, met zijn slecht doordachte taalbeleid maakt het hoger onderwijs het Nederlands tot bedreigd erfgoed.

En niet alleen het Nederlands. Want door de steeds dominantere positie van het Engels komen andere vreemde talen meer en meer in de verdrukking. Terwijl het vroeger de gewoonste zaak van de wereld was dat universitaire studenten, naast Engelse, ook Duitse en Franse teksten raadpleegden en bestudeerden, dreigen alle oorspronkelijke bronnen in die talen voor de huidige student ontoegankelijk te worden.

De taalkundige Robert Philipson vergeleek het Engels eens met een koekoek.^{xxiii} Want zoals een koekoek parasiteert op andere vogelsoorten, parasiteert het Engels op al die andere talen die nu nog het Europese hoger onderwijs kleuren en bedreigt daarmee hun vitaliteit. Andere onderzoekers kiezen voor ronduit onheilspellende vergelijkingen en typeren het Engels als een *killer language*.^{xxiv} Het Engels is niet alleen de nuttige lingua franca die communicatie tussen moedertaalsprekers van andere talen mogelijk maakt – en die je vooral op een zo hoog mogelijk niveau moet proberen te beheersen. Het Engels is ook de Tyrannosaurus Rex onder de talen, met uiteindelijk een stelsel van verarmde Europese landstalen als gevolg. Het Engels is een wolf in schaapskleren.

Meer nog, Nimrod loodst het Europese hoger onderwijs niet alleen naar talige uniformiteit maar ook naar culturele en conceptuele uniformiteit, want taal, cultuur en manieren van denken zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. En dat is wellicht de grootste ongerijmdheid van de grootschalige verengelsing van ons hoger onderwijs: het streven is om door middel van een internationaal samengestelde studentenpopulatie culturele en conceptuele diversiteit in het onderwijs te bevorderen, maar het gekozen middel kan averechts werken. Meer en meer worden studenten wereldwijd geconfronteerd met een eenzijdig Angelsaksisch perspectief op de wereld en vormen ze daardoor een uniform

wereldbeeld, terwijl er in de veelheid van bestaande talen een schat aan andere percepties van de werkelijkheid, en een bijbehorende ideeënrijkdom, verborgen ligt.

En die studenten wordt ook nog eens een oor aan genaaid. Volledig Engelstalig onderwijs plaveit niet gegarandeerd de weg naar wereldburgerschap, zoals hen wel wordt voorgehouden. Op initiatief van de Taalunie werd in 2015 een woordenlijst van overbodige Engelse woorden gepubliceerd getiteld *Op-en-top Nederlands*.^{xxv} Dat boek bevat ook een aantal stellingen en percepties over het alom tegenwoordige Engels in onze samenleving. Een van die stellingen is dat een echte provinciaal het liefst Nederlands gebruikt, terwijl een kosmopoliet bij voorkeur Engels gebruikt. Zo is het toch?

U herkent in deze stelling ongetwijfeld de opvatting van het doorsnee reclame- of wervingsbureau; van de dynamische Amsterdamse Zuid-as; van de besturen van sommige universiteiten die studenten en staf ontmoedigen om op de campus Nederlands te praten. De stelling lijkt ook te worden onderschreven door al die landgenoten die hun alledaagse Nederlands graag doorspekken met Engelse woorden en zinsneden, kennelijk omdat het Nederlands vooral stoffig, saai en oudbakken is; niet kek, *cool* en kosmopolitisch zoals het Engels. Het Engels is de taal van *glamour* en glitter; het Nederlands de taal van maffe en suffe alledaagsheid. Via een heldere redenering ontmaskeren de auteurs deze stelling als een drogreden en beargumenteren ze waarom juist het omgekeerde geldt. De échte kosmopoliet is degene die in elk land de landstaal spreekt, en dus het Nederlands in Nederland.

Oorzaken

U vraagt zich intussen af wat nu eigenlijk de drijfveren zijn achter die ongebreidelde verengelsing van ons hoger onderwijs. Wat bracht de universiteiten ertoe de onderwijskwaliteit op het spel te zetten en het Nederlands in het defensief te drukken en te verdringen, als cultuur- en wetenschapstaal en als ultiem communicatie- en leerinstrument van verreweg de meeste Nederlandse studenten? Waarom worden studenten en docenten gereduceerd tot talige mankepoten? Waarom plaatsen de universiteiten zichzelf buiten de wet? En ook, waarom plaatsen ze zich buiten de samenleving door het Nederlands, het sterkste bindmiddel in onze samenleving, te verwaarlozen?

Een van de oorzaken van de grootschalige verengelsing van het hoger onderwijs en al haar nadelige en soms bizarre gevolgen is ongetwijfeld dat de gemiddelde onderwijsbestuurder ook maar een gewone Nederlander is en dus net als veel andere Nederlanders een merkwaardig laconieke houding heeft ten aanzien van onze landstaal. Het Nederlands is geen goed van intrinsieke waarde om als vanzelfsprekend te koesteren en hoog te houden, maar een gebruiksartikel dat gedachteloos wordt ingeruild voor het Engels. Daarvan getuigt onder meer de automatische reflex waarmee Nederlanders in elk contact met anderstaligen als vanzelf overstappen op het Engels.

Die reflex is zó sterk dat hij ronduit beschamende situaties niet kan voorkomen. Annelies Verbeke, gelauwerd Vlaams auteur van Nederlandstalige boeken, beschreef onlangs dat Nederlanders in gesprek met haar vaak onmiddellijk op het Engels overstappen zodra ze haar Vlaamse accent ontwaren. Zelfs als Verbeke halsstarrig volhardt in het Nederlands blijven ze in het Engels reageren.^{xxvi} Het is dat de cognitief psycholoog weet dat een reflex per definitie niet onderdrukt kan worden en dat er geen kwade bedoelingen in het spel zijn, want anders zou je zomaar kunnen denken dat hier een subtiele vorm van neokolonialisme gepraktiseerd wordt.

De onverschilligheid van veel Nederlanders ten aanzien van onze taal blijkt ook uit het feit dat van buitenlandse werknemers niet wordt verlangd dat ze de Nederlandse vaktaal van hun eigen werkveld leren. Dat kan leiden tot kolderieke en kafkaëske situaties. Hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis Lotte Jensen wilde op een Arnhems terras een glas vlierbessensap bestellen maar de ober sprak alleen maar Engels en Jensen had geen idee hoe vlierbessensap in het Engels heet. Noodgedwongen bestelde ze daarom maar een glaasje appelsap.^{xxvii}

En een minder onschuldige anekdote: de Volkskrant verhaalde over een mevrouw uit Mokum die geen idee had welke vitaminepillen ze nodig had voor haar broze botten en bij het Kruidvat de hulp inriep van het dienstdoende personeel. Maar dat personeel sprak alleen maar Engels en kon haar niet van dienst zijn. Niet de drogist zelf, maar een van de geërgerde omstanders, voorzag mevrouw van de benodigde informatie. Het personeel was er alleen om af te rekenen.^{xxviii}

Onze nonchalante houding ten aanzien van het Nederlands wordt ook pregnant geïllustreerd aan de hand van een passage uit een officiële brochure waarmee aan het begin van deze eeuw internationale studenten geworven werden voor het Nederlandse hoger onderwijs:

Een officiële studentenwervingsbrochure van begin deze eeuw:

“The courses are taught in the English language. The Dutch understand that people from other countries would rather not have to learn a language that is not much use to them anywhere else”.

“The courses are taught in the English language. The Dutch understand that people from other countries would rather not have to learn a language that is not much use to them anywhere else”. Jazeker, u gelooft uw ogen niet, maar het staat er echt!^{xxxix}

De belangrijkste oorzaak

Maar deze onverschilligheid is niet de enige reden waarom universitaire opleidingen op zo'n grote schaal Engelstalig konden worden. En het is ook zeker niet de belangrijkste, want dat is zonder enige twijfel het feit dat het aanbieden van volledig Engelstalige opleidingen een probaat middel is om buitenlandse studenten te lokken. Voor die studenten wordt immers een belangrijke hobbel om te kunnen worden toegelaten weggenomen: ze hoeven geen letter Nederlands meer te leren, met als gevolg dat ze massaal de weg naar onze universiteiten hebben gevonden. Het totale aantal studenten aan onze universiteiten is de laatste jaren aanzienlijk toegenomen en die groei is nagenoeg volledig toe te schrijven aan de toename van het aantal buitenlandse studenten. Het zijn er intussen 56 duizend.^{xxx}

Dat verengelsing van een opleiding werkt als een magneet op buitenlandse studenten, blijkt uit de vaak spectaculaire toename van hun aantal onmiddellijk nadat een opleiding Engelstalig is geworden. Er zijn opleidingen waarin hun aantal onmiddellijk na verengelsing groeide van een bescheiden paar procent naar boven de 50 procent.^{xxxii} In een groot aantal opleidingen vormen buitenlandse studenten intussen de meerderheid, soms een overgrote meerderheid van 80% of hoger.^{xxxiii} En de meesten van hen gaan terug naar het land van herkomst. Dat ze geen Nederlands hoeven te leren en daarom weinig binding krijgen met onze samenleving, speelt daarbij ongetwijfeld een belangrijke rol. De Nederlandse universiteiten als Nimrod, als exporteur van een op Angelsaksische leest geschoeid gedachtengoed naar de rest van de wereld.

En nee, rijker worden de universiteiten er niet van. Integendeel. Want verreweg de meeste buitenlandse studenten aan onze universiteiten komen van binnen de Europese Unie en betalen daarom hetzelfde collegegeld als Nederlandse studenten. Dat is slechts een fractie van de feitelijke studiekosten. Omdat de toename in studentenaantallen niet gepaard gaat met een evenredige groei in de onderwijsbekostiging vanuit de rijksbegroting, moeten de universiteiten die groei zelf opvangen. Het budget per student wordt daardoor steeds kleiner, met alle gevolgen van dien: steeds vollere collegezalen, minder kleinschalig onderwijs, meer werkdruk voor docenten. Verlies van onderwijskwaliteit dus, ook hierom.

Maar waarom laten de universiteiten dit gebeuren, vraagt u zich nu wellicht verwonderd af. Er zijn meerdere redenen te noemen waarom ze zijn gaan azen op de buitenlandse student, ook legitieme. Maar vermoedelijk de belangrijkste is de manier waarop het onderwijs bekostigd wordt. Ik heb hier geen tijd om op de details in te gaan maar het komt erop neer dat de bekostigingsmethodiek de universiteiten dwingt met elkaar te concurreren in de werving van studenten. Geen enkele universiteit kan het zich permitteren niet mee te doen aan die concurrentieslag omdat haar aandeel in de bekostiging daarmee zou afnemen. En door opleidingen Engelstalig te maken wordt een bijna onuitputtelijke bron van nieuwe studenten aangeboord, namelijk alle buitenlandse studenten die het Engels op het vereiste minimumniveau beheersen. Omdat deze nieuwe wervingsstrategie over de hele linie een eclatant succes werd, zijn alle instellingen per saldo gegroeid en hebben ze er dus allemaal financieel op verloren, want die groei ging immers niet gepaard met een evenredige stijging van het budget van overheidswege.^{xxxiii}

Stelt u het zich voor: een ogenschijnlijk onbeduidende weeffout in de bekostiging die er in belangrijke mate de oorzaak van is dat ons hoger onderwijs onbeheersbaar verengelt, met alle nadelige gevolgen van dien.

Het doet denken aan het welbekende *Butterfly effect*, u weet wel: de vleugelslag van een vlinder in Brazilië die maanden later een orkaan veroorzaakt in Texas. Ofwel: hoe kleine, ogenschijnlijk onbeduidende gebeurtenissen of handelingen grote gevolgen kunnen hebben. Maar er is één cruciaal verschil: het *Butterfly effect* was vooral als metafoor bedoeld, terwijl de averechtse gevolgen van die ongelukkige weeffout in de onderwijsbekostiging zich al duidelijk laten voelen.

En wat nu?

De wet die het Nederlands moet beschermen moet zodanig worden aangepast dat hij onderwijsinstellingen dwingt tot een weloverwogen taalbeleid. Die wet moet de garantie bieden dat de instellingen voor elke opleiding grondig beargumenteren waarom een bepaalde taalkeuze wordt gemaakt; waarom voor het Nederlands wordt gekozen, of het Engels, of voor een andere vreemde taal. Of voor een tweetalige opleiding, maar dan wel een die gekenmerkt wordt door een weldoordachte en evenwichtige combinatie van beide talen. Want het is nog niet met zoveel woorden gezegd: dergelijke tweetalige opleidingen kunnen leiden tot echte, gebalanceerde tweetaligheid en bovendien tot verbeterd functioneren op bepaalde niet-talige cognitieve taken. Zo'n wetsaanpassing is momenteel in voorbereiding. Totdat de nieuwe wet in werking treedt moeten we vooral veel taalkabaal blijven maken, want:

Als het Engels wordt, heel mondiaal
in het onderwijs, de voorkeurstaal,
als taal verweekt tot triviaal
en tenenkrommend karikuraal,
dan is het tijd voor een signaal,
in onmiskenbaar klare taal,
dan is het tijd voor TAALKABAAL.

Als het Engels wordt een kannibaal
die talen eet als avondmaal,
als ook aan de eigen moedertaal
wordt geknabbeld op dat bacchanaal,
dan is het tijd voor een signaal,
met trompet en trom, en theatraal,
voor unisono TAALKABAAL.

Annette de Groot, 1 november 2019

i Deze voordracht heb ik op 1 november 2019 in Utrecht gehouden als openingslezing op de 36ste Studiedag Levende Talen. Het is een bewerking van mijn afscheidscollage *Nederlands moet: over meertaligheid en de verengelsing van het universitaire onderwijs* (27 september 2017), van de lezing *Over de onbeheersbare verengelsing van het Nederlandse hoger onderwijs: een pleidooi voor een moratorium*, gehouden op 21 april 2018 op het symposium *Taal en vakmanschap* van de vereniging Beter Onderwijs Nederland, en van mijn bijdrage (getiteld *Onderwijs op krukken*) aan de in november 2019 bij de Wereldbibliotheek verschenen bundel *Against English: Pleidooi voor het Nederlands*. De illustraties in deze voordracht heb ik van het internet gehaald en deels vervolgens bewerkt door er tekst aan toe te voegen. Ik heb niet kunnen achterhalen of er beeldrechten rusten op een of meerdere van de afbeeldingen. Mocht dit op enig moment wel het geval blijken, dan zal ik de betreffende afbeeldingen uit de voordracht (laten) verwijderen.

ii Erard, M. (2012). *Babel no more*. New York: Free Press.

iii “Amazing incomprehensible faculty...but not one that I should in the least be tempted to envy; for the empty unreflecting word-knowledge, and the innocently exhibited small vanity with which he was filled, reminded me rather of a monkey or a parrot, a talking machine, or a sort of organ wound up for the performance of certain tunes, than of a being endowed with reason” (ibid, pp. 5-6).

iv NRC, 1 maart 2019.

v WHW Artikel 7.2: “Het onderwijs wordt gegeven en de examens worden afgenomen in het Nederlands. In afwijking van de eerste volzin kan een andere taal worden gebezigd: [...]c. indien de specifieke aard, de inrichting of de kwaliteit van het onderwijs dan wel de herkomst van de studenten daartoe noodzaakt, overeenkomstig een door het instellingsbestuur vastgestelde gedragscode”.

vi WHW Artikel 1.3: “De universiteiten, levensbeschouwelijke universiteiten, hogescholen en de Open Universiteit [...] richten zich in het kader van hun werkzaamheden op het gebied van het onderwijs wat betreft Nederlandstalige studenten mede op de bevordering van de uitdrukingsvaardigheid in het Nederlands”.

vii Zie Eindnoot 1.

viii Is Europe the new Babylon? http://www.albatros.org/english/living/ourtimes/europe_new_babylon.htm. Geraadpleegd op 20 maart 2017; Why is the EU parliament building modeled after the cursed tower of Babel? <http://www.nowtheendbegins.com/eu-parliament-building-tower-babel-common/>. Geraadpleegd op 12 augustus 2017.

ix Jan Roukens, voorzitter van de Stichting Nederlands. Persoonlijke correspondentie 30 september 2019. Hij schreef letterlijk: “Zo druppelt het in Vlaanderen als het gutst in Nederland”.

x Zie bijvoorbeeld: Christoffels, I. K., De Groot, A. M. B., & Kroll, J. F. (2006). Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language*, 54, 324-345; De Groot, A. M. B., Borgwaldt, S., Bos, M., & Van den Eijnden, E. (2002). Lexical decision and word naming in bilinguals: Language effects and task effects. *Journal of Memory and Language*, 47, 91-124; Starreveld, P. A., De Groot, A. M. B., Rossmark, B. M. M., & Van Hell, J. G. (2014). Parallel language activation during word processing in bilinguals: Evidence from word production in sentence context. *Bilingualism: Language and Cognition*, 17, 258-276. Die tragere woordverwerking in het Engels is niet het gevolg van de extreem onregelmatige Engelse spelling, want in een vierde studie waren de reactietijden op een en dezelfde set van Nederlandse woorden korter bij moedertaalsprekers van het Nederlands dan bij tweedetaal-sprekers van het Nederlands: Kaandorp, M. W., De Groot, A. M. B., Festen, J. M., Smits, C., & Goverts, S. T. (2016). The influence of lexical-access ability and vocabulary knowledge on measures of speech recognition in noise. *International Journal of Audiology*, 55, 157-167.

xi Indefrey, P. (2006). A meta-analysis of hemodynamic studies on first and second language processing: Which suggested differences can we trust and what do they mean? *Language Learning*, 56, 279-304. Stowe, L. A., Haverkort, M., & Zwarts, F. (2005). Rethinking the neurological basis of language. *Lingua*, 115, 997-1042; Hernandez, A. E., & Meschyan, G. (2006). Executive function is necessary to enhance lexical processing in a less proficient L2: Evidence from fMRI during picture naming. *Bilingualism: Language and Cognition*, 9, 177-188.

xii Zie bijvoorbeeld: Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1994). Evaluations of foreign accent in extemporaneous and read material. *Language Testing*, 11, 253-266; Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1995). Processing time, accent, and comprehensibility in the perception of native and foreign-accented speech. *Language and Speech*, 38, 289-306.

xiii Lev-Ari, S., & Keysar, B. (2012). Less-detailed representation of non-native language: Why non-native speakers' stories seem more vague. *Discourse Processes*, 49, 523-538.

- xiv Lev-Ari, S., & Keysar, B. (2010). Why don't we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 1093-1096.
- xv Hartsuiker, R. (2018). De nadelen zijn gelukkig beperkt: zeven aanbevelingen voor de invoering van Engels in het hoger onderwijs. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs en Management*, 3, 30-38.
- xvi Masrai, A., & Milton, J. (2018). Measuring the contribution of academic and general vocabulary knowledge to learners' academic achievement. *Journal of English for Academic Purposes*, 31, 44-57.
- xvii "Newspeak was designed not to extend but to *diminish* the range of thought, and this purpose was indirectly assisted by cutting the choice of words down to a minimum". George Orwell (1949). 1984. Penguin Edition, 1977, p. 242. "Each reduction was a gain, since the smaller the area of choice, the smaller the temptation to take thought" (ibid. p. 249).
- xviii Nation, I. S. P. (2006). How large a vocabulary is needed for reading and listening? *The Canadian Modern Language Review*, 63, 59-82.
- xix Hazenberg, S., & Hulstijn, J. H. (1996). Defining a minimal receptive second-language vocabulary for non-native university students: An empirical investigation. *Applied Linguistics*, 17, 145-163.
- xx De Vos, J. F. (2019). *Naturalistic word learning in a second language*. Academisch proefschrift, Radboud Universiteit Nijmegen. Het hier besproken onderzoek betreft Hoofdstuk 6 uit dit proefschrift: *Does study language (Dutch versus English) influence study success of Dutch and German students in the Netherlands?*
- xxi Deze percentages ontleen ik aan het proefschrift van Diana Vinke, die al in 1995 in een verwant maar kleinschaliger onderzoek vergelijkbare resultaten vond: Vinke, A. A. (1995). *English as the medium of instruction in Dutch engineering education*. Academisch proefschrift, Technische Universiteit Delft.
- xxii Taalverlies, ook van de moedertaal, is een veel voorkomend verschijnsel. Zie bijvoorbeeld: Higby, E., & Opler, L. (2015). Losing a first language to a second language. In J. Schwieter (Ed.), *The Cambridge handbook of bilingual processing* (pp. 646-664). Cambridge: University Press; Levy, B. J., McVeigh, N. D., Marful, A., & Anderson, M. C. (2007). Inhibiting your native language: The role of retrieval-induced forgetting during second-language acquisition. *Psychological Science*, 18, 29-34; Linck, J. A., Kroll, J. F., & Sunderman, G. (2009). Losing access to the native language while immersed in a second language: Evidence for the role of inhibition in second-language learning. *Psychological Science*, 20, 1507-1515.
- xxiii Phillipson, R. (2006). English, a cuckoo in the European nest of languages? *European Journal of English Studies*, 10, 13-32.
- xxiv Swales, J. (1997). English as "Tyrannosaurus Rex". *World Englishes*, 16, 373-382. Rodgers, C., Jacobs, G., & Watkins, A. (2002). Requiem for French literary studies. *AUMLA*, 98, 1-27. Roy, L. (2004). Italian lies dying... and the assassin is English! *The Linguist*, 43, 34-37.
- xxv Bakker, F., Uljé, P., & Van Zijderveld, D. (2015). *Op-en-top Nederlands: woordenlijst overbodig Engels*. Uitgegeven onder auspiciën van de Stichting Nederlands ter gelegenheid van de Week van het Nederlands 2015.
- xxvi Verbeke, A. (2019). *De taal van de wereld*. Amsterdam: VU University Press.
- xxvii Subaşi, I. 'Have a cappuccino', tegenwoordig ook in Rotterdam. Trouw, 13 september 2019.
- xxviii Donkers, S. *Waa!*. De Volkskrant, 23 september 2019.
- xxix Nuffic brochure *Study in the Netherlands: your gateway to Europe*. (Jaar van uitgave bij mij onbekend, maar vermoedelijk dateert hij van het begin van deze eeuw.)
- xxx https://www.vsnu.nl/f_c_ingeschreven_studenten.html
- xxxi Bij de psychologieopleiding aan de Universiteit van Amsterdam nam het aantal buitenlandse eerstejaarsstudenten onmiddellijk na verengelsing toe van 3 procent (12 studenten) in het jaar voorafgaand aan het aanbieden van een

volledig Engelstalig programma naar 50 procent (259 studenten) in het eerste jaar dat het programma volledig in het Engels gevolgd kon worden.

xxxii Voorbeelden zijn de psychologieopleidingen aan de Universiteit Maastricht en de Universiteit Twente.

xxxiii Een adviescommissie die in opdracht van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de bekostiging van het hoger onderwijs heeft onderzocht concludeerde dat de grote afhankelijkheid van ‘student-gebonden’ bekostiging inderdaad voor onderwijsinstellingen een drijfveer is geweest om het Engels als instructietaal te gebruiken, vanwege de aantrekkingskracht die Engelstalig onderwijs uitoefent op buitenlandse studenten. Zie: *Wissels om: naar een transparante en evenwichtige bekostiging en meer samenwerking in hoger onderwijs en onderzoek*, mei 2019.